

februar

'83.

broj 288

TEME BROJA:

- MANIFESTI
- S ONU STRANU EVROCENTRIZMA
- NOVI ROMANTIZAM

proba imenovanja u prvom manifestu nadrealizma

nikol bulstro

Ako tražimo da pojasnimo čin ili činove koji tačno određuju manifest, moramo, bez sumnje, najpre da postavimo hitnost epifanije: *pokazati ili pokazati se* zasnivaju, ako ne dovoljne, makar neophodne pokrete te vrste uplitanja. Tako su u igri, da bi bilo manifesta, pristup vidljivosti grupe ili posebno objašnjenje proizvodnje. Ako se držimo umetničkih manifesta, pouke iz istorije izgleda da dobro pokazuju da se ispoljavanje novog, na kulturnom polju, vrši u potpunosti samo zahvaljujući radnjama ili govorima podrške. Kurbe za svoju protiv-izložbu, Dada za svoje skandale, poslužili su se oružjima spektakla; a poznato je da je probaj slikarskog kubizma belikim delom bio dugovan propovedima trećeg, pisaca ili pesnika. Valja, najzad, pomenuti važnu činjenicu: epifanija i propoved' dela mogu i sami da se dogode sa zakašnjenjem, prema posmrtnim otkrivanjima. *Maldororova peva-nja* dobila su dimenziju manifest tek kada ih je Breton, 1937, ponovo sređujući književnost pod nadrealističkim pogledom, dao da se vidi kao takva: »Lotreamonovi *lepi kao* zasnivaju sam manifest grčevite poezije« (Luda ljubav) Međutim, žestina manifesta (ako ga zamišljamo kao kretanju otku-

nja) njegova snaga uplitanja u javni život, neposredno su vezani najpre za učenike aktivnog prisustva: kada se izvode pojave *aposteriori* u tome se uvek slave samo zaštitničke seni; zatim za širinu njegova dometa. Njegov pogodak je funkcija volje i naročito sredstva, koje imaju autori da se neposredno upliću u umetničku instituciju.

Htela bih da pokažem lektirnom pokornom vijugama teksta (čije je »zmi-jaste, sluđujuće crte«) i sam Breton priznao da je odjek prvog *Manifesta nadrealizma* (okt. 1924) došao bez sumnje, od toga što je govor bio posvećen više uspehu imena: *nadrealizam*, nego tome da se istaknu tekstovi proizvodi koje je prekrivao; ili, bar, da je novo pisanje što ga je on ustanovljavao bilo samo uslov pristupa prostoru imena koje je trebalo da zrači u brodolomu doba kao već vidljivo lice novog čoveka, spasenog od opasnosti svemoćnog realizma. Staviti naglasak na poziv imena, ostvariti ono što je moglo da bude njegova strukturišuća snaga za više generacija, znači odrediti prvi manifest kao interpelaciju koja je, po strani od drugih govora, mogla da ima svoj sopstveni domet i svoje osobeno dejstvo.

Tehnika epifanije
Epifanija imena

»Jasno je da pre nas to ime nije imalo uspeha«.

U svojoj veoma dokumentovanoj studiji o prvim godinama nadrealizma, Bone je pokazao sa svom svojom tananošću kako je, u dvoboju za oznaku »nadrealizam« koji je suprotstavio Bretona P. Dermeu i I. Golu, u toku leta 1924. ulog za ove bio samo ugledno kumstvo (kumstvo Apolinerovo), dok

Ilkovni prilozni na koricama i stranama 62, 68, 74, 75 i 85, branislav dobanovački

je, za onoga, on bio ime istinskog društvenog pokreta kojeg je trebalo da proizvede uvođenje automatizma u reč i posanje?

Visina s kojom Breton posle toga odmerava svoje protivnike u svom *Manifestu*, izjavljujući da bi izrazi »supernaturalizam« (Nervalov pronalazak) ili »ideorealizam« (Sen-Pol Ruov pronalazak) isto tako dobro postigli cilj, ne treba da sakrije da je bio potreban, ma kako da je proizvoljan, znak za lansiranje pokreta, znak da bi se prepoznali svi ljudi spremni da povedu »rat za nezavisnost« protiv materijalističkog društva. Upićemo se kasije o delotvornosti tog imena. Ovde je dovoljno da pribelježimo ono što je sam Breton priznao: to jest, njegovu želju da osigura uspeh REČI, po cenu nemilih ustupaka izvesnom idealizmu »iz razloga dobrovoljnih pojednostavljenja i uveličavanja namenjenih, u mom duhu, tome da pomognu da uspe ta definicija«. Podsetiću na to da se, na tipografskom planu, ova reč nalazi određena i protumačena kao rečnički član: izdvojena malim slovima, prethodeći svoju dvostruku odredbu (jezičku i enciklopedijsku). Tako ona očevidno dobija statut reči jezika, zvanično potvrđen i zapisan pre slova. U pratnji 24 veoma vidljiva slućaja prideva »nadrealistički«, ona dobija posvećenje, utoliko jaće ukoliko se Breton prestavlja, 1924. kao novi Di Bele, kojem je dato poslanje da obezbedi »odbranu i objašnjenje nadrealističkog pisanja«.

Epifanija teksta.

»Evo rastvorljive ribe koja me zaista još malo plaši«

Ako smatramo da glavni manifestarni čin jeste epifanija novog »proizvoda«, »Rastvorljiva riba«, zbirka automatskih pesama za koje priprema du-

(nastavak na str. 53)

BAKARIĆ ● DAMNJANOVIĆ ● DELA ● DRAŠKOVIĆ ● ĐERIĆ ● FOCHT ● HESE
● JELUŠIĆ ● KOVAČ ● LEFORG ● LORAN ● MILANKOV ● PAJIN ● PAVLOVSKI ●
PELTJE ● SUŠIĆ ● VELJAČIĆ-AKPINAR

gačak uvodni govor, svakako je ono što zasniva manifest iz 1924. Ona je objašnjenje u dvostrukom smislu: osvetljavanje i slavljenje nadrealizma, čija je odbrana preostali deo knjige. Ipak, valja da se napomene da ne zasniva ona samo »izložbeni tekst« u »tekstu-okviru«, koji joj, uostalom služi istovremeno kao odbrana i kao predgovor. Mnogobrojni ponudeni primeri nadrealističkog pisanja, u obliku navoda ili pesama-kolaža, takođe zasnivaju niz otkrivanja u vijugavoj linearnosti govora. Njihovo osvetljavanje, njihova vidljivost osigurana je po naročito delotvornoj tehnici, koja počiva na suočavanju predmeta: »nadrealistički« iskazi upućuju na iskaze ili uzore navedene u prvom delu odbrambenog govora, i preobličuju ih.

Tako, u niz primera koji su postali klasični:
– iskazi koji počinju sa »na mostu« i »u šumi« preobličuju zaludne »kataloške slike« i »dopisnice« klasičnih opisa;
– »Boja čarapa žene...« upućuje na siromaštvo »bednog posmatranja« realističkih romanopisaca;
– »crkva se uzdizala« podseća na prustovski roman⁷;
– »malo nalevo primećujem« odnosi se na dug navod iz Dostojevskog⁸. Što se tiče kolaža, njihova tipografska obrada i korišćenje belog jeste ono što osigurava njihov reljef u prelomu.

Kratko izlaganje koje prethodi jasno pokazuje da epifanija ne bi mogla sama da zasnjuje manifestarni čin. U tom uvek opasnom pokretu, čovek, grupa izlažu se, sa svojim delima i svojim namerama: oni su pokazuju i izazivaju snage otpora epohe. Ali izlaganje kojem se podvrgava Breton, on ga vezuje za borbu u koju veruje, i on to zahteva takođe od svojih saveznika (članova grupe i čitalaca). Njegov govor može tako da bude čitan kao tekst uvođenja i ustoličenja, koji podrazumeva za onog što tome traži niz odlučni proba. Jedino ove poslednje potvrđuju njegov preobražaj (potrebno je da, na kraju manifesta, iskaz kao »ovog leta ruže su modre« postane prihvatljiv) i dodeljuju mu pravo da učestvuje u krstaškom ratu i u auri njegova imena.

Probe privrženosti

»Trebalo je da je Kristofor Kolumbo otišao s ludacima da bi otkrio Ameriku«.

Uvodna poslovice govora: »Dotle ide verovanje u život...« označava poraz onoga što je nametnuto kao »stvarno« u pragmatističkom društvu, u kojem se svuda nalazi podignut argument uma i zdravog razuma protiv ludila. Manifest, kladeći se na to ludilo, preuzima na svoj račun, u XX veku, borbu koja od XIX veka suprotstavlja ne-logičku misao njenoj »zapađnjačkoj« suparnici. On angažuje budućnost i spas na slabo određenim vrednostima, mašti i nadstvarnosti; svemu mentalnom nepoznatom, naslućenom da bi se ponovo dale nove moći uniženom čoveku. Ali, s obzirom na to nepoznat, postavljeno kao jedino merilo podesnosti za ponovo određivanje osnovnih stavova čoveka, tekuće vrednosti i bivaju uzdržane, znaci preradeni i akcija otpočeta. Materijalizam i realizam tada su ponovo procenjeni i ponovo određeni:

– na praktičnom planu, njihovom »nepomirljivom manijom koja se sastoji u tome da se nepoznato svede na poznato« i da se tako zagospodari potrebama i željama;

– Na književnom planu, njihovom sklonosti da daju bezuslovnu »informaciju«, izraz koji možemo shvatiti samo s modernim odjecima koje je počinjao da uzima, informaciju predvidljivosti upisanu kao vodeni znak⁹. »Uobrazilja« se, dakle, javlja mnogo više kao porketačka vrednost nego kao ime pojma ili određenih radnji. Ona, međutim, isušuje čitavu poetsku delatnost sa središtem na metafori, čiji su domet odnedavno pokazali radovi G. Rozolata¹⁰. Skolni smo tada da mislimo da je Bretonov manifest paskalovska opklada, s dalekovidnim i pogonskim dejstvima, koji se, izbačen žestokom željom za drugom stvarnošću, ne rastvara u sporostima teorijsko rasvetljenja. U potresu što ga proizvodi, književni »imago« i likovi koji stukturiraju kulturno imaginarno, takođe posrću: Ten je rehabilitovan na osnovu njegovih parapsiholoških ispitivanja, Paskal je naveden kao najtanjaniji branilac uobrazilje, a psihološki romanopisci avangarde ponovo su svrstani kao realisti (Bares, Prust).

Čitalac iz 1924. primoran je tako da oseti kliskost svog kulturnog tla, proizvodnost svojih okvira referencije i nelagodnost svog položaja.

Proba lavirinta

»Hteo bih da mu dam ključ ovog hodnika«. »Postoji čovek presečen na dvoje prozorom«.

Tako izazvana vrtoglavica zasniva pripremnu fazu za druge vrste probe: prepuštanje snu i upotrebu automatskog pisanja kojima čitalac, malo-pomalo, treba da izgubi svoj sopstveni identitet i čak svoje sopstveno ime.

Nazvaću te probe »identifikatornim«. Prolaženje kroz smrt i etapa ponovnog rođenja zavise od uspešnosti reči religiozne vrste, čiji ćemo ekvivalent možda naći u šamanskoj reči, bar kao što ju je analizirao Levi-Stros, polazeći od Kuna, bajalice namenjene da prati težak porodaj: »Sveštenik izgovara bajalice«, piše on, »i propisuje radnje« koje imaju za posledicu »da dovedu u svest sukobe i otpore koji su do tada ostali nesvesni«, pošto ta spoznaja čini mogućim »osobito iskustvo«¹².

Postoji, tako, trenutak u čitanju manifesta kada Ja potpisnik preplavljuje svoje logičko mesto i nastavlja u isto vreme opštu i privremenu instancu gde je molilac naveden da mu se pridruži: »moj ovonoćasni san progoni možda onaj od prošle noći...«¹³

Potom se inaugurira niz prelaza »ja« između sveštenika i pacijenta, do probe koja ih dovodi do toga da žive istodobno bludenje sna i napuštanje imena: »Ubij, brže ukradi voli koliko ti se bude dopalo... Nemaš imena« »Reči »nadstvarnost«, »čudesno«, čvrste slike nesvesnog, kao zamak, stvaraju ovde privremeno mesto gde subjekt može da se zadržava čekajući novu probu. Dejstvom prenosa u zakopan prošlost, »u ono vreme«, potom lične priče, »jedne večeri, dakle, pre nego što ću zaspati«¹⁴, sveštenikova reč čini tada da molilac proživljava opasnost automatskog pisanja i njegova dejstva cezure. Veoma snažna fantazma koja »lupa u okno«, u spasenoj slici sećanja, koju pesnik (Breton-Tezej) razotkriva kao utemeljivačicu njegove poezije, jeste prizor čoveka »presečenog nadvoje«, »prelomljenog na po-

luvisini« kao mračni stanovnik lavirinta. A sluđujući iskazi čija će lektira da usledi, nekoliko stranica dalje, svi kazuju ili podelu tela, ili njegov tajni odnos prema životinji.

Probe poezije

»Dajte da donesu čime da se piše«.

Simbolična delotvornost šamanske reči treba da odvede pisanju, krajnjoj ali nezaobilaznoj probi s kojom se nalazi suočen čitalac. Od dovođenja do propasti stvarnog od prihvatanja besmislenih iskaza, potrebno će biti da on započne korenito menjanje svog položaja naspram pitanja biti ili ne biti, smisla i besmisla. Da bi »govorio nadrealistički«, potrebno će biti da on prihvati »tajne magijske umetnosti«, koje su njegove sopstvene tajne, protiv tobožnje moći ustanovljenih govora (izborni govor ili roman) protiv svog sopstvenog književnog Pamćenja; da preobrazi svoj uobdobi položaj čitaoca da bi rizikovao okolišanje smisla, koje će mu omogućiti da sastavi razdvojene polovne slike, ali će mu isto tako pokazati nepriznatljiv njegovih želja; da piše, dakle, za svoj sopstveni račun, svoj sopstveni odnos prema nepoznatom. Tako tekst-izlaganje, u obliku slika ili kolaža, i pesme *Rastvorljive ribe*, mnogome prevazilaze svoje manifestarno dejstvo. Oni zasnivaju tekst iskazanih proba koje interpelisani zbiljski ima da podnese, u nedostatku kojih bi nadrealistička poezija ostala za njega mrtvo slovo, a samo ime *nadrealizam* zaludna reč. Neka pristane da se usudi da pročita stranice slika koje mu se nude, i on će takođe da se ponovo nađe, »zelenkastih ušiju i ispečenih usana«, izbačen u drugi registar svoje reči.

Nadrealizam: Snaga označavajućeg

Između proba lavirinta (gubitak imena, presek) i proba pisanja, smešta se suštinski događaj imenovanja. Dovoljno je jasno, u tom trenutku manifesta, da se znak: *nadrealizam*, opravdava željom da se pobjednički prekrije realizam. Ništa drugo, ni drugačije izrecivo do, prefiksom, nadometanje na ozloglašenu stvarnost, i sufiksom (od grčkog *izein*; »imati sedište«) obećano mesto apsolutnog Stvarnog. Međutim, reč se ovde prepolovljava, prekrivajući istodobno ono što nije prestala da označava od 1922¹⁵, to jest »čist psihički automatizam«, i »stav« osnovne pobune koja angažuje s one strane tačne delatnosti određene znakom »nadrealizam (. . .)«, teži da konačno uništi sve druge psihičke mehanizme. . .«. Mada je zamena uvek moguća između dva »ulaska« reči koju Breton održava da bi ustanovio njenu definiciju; »nadrealizam« je istovremeno zajednička imenica; »automatizam«, i osobna imenica: »nadrealizam će vas uvesti u smrt...« On otvara zjapeći prostor između strogo poetske i lične delatnosti, koja se odnosi na govor, i angažmana (stav pobune naspram sudbine društva 1924), zahvaljujući kojem se subjekt upisuje u zajednički pokret. Tako ono što on odsad označava, definicijom manifesta, jeste neizbežno zev. On je zamišljena vrpca koja treba da održi istodobno ravnotežu i odstupanje.

On je označavajuće te dvostruk e želje.

Za čitaoca zalutalog u hodniku gde ga je dovela reč pesnika, oz zrači u daljnji kao lik namenjen da zameni odsustva svakog lica.

Da li je on mogao da još ostane otvorena reč, što je bio 1925. koje prima u svoj sopstveni ali nestalan prostor različita lica poezije nesvesnog i ideje-snage revolucije? Poznato je da Breton, po događajima koji su obeležili drugu trećinu veka i po svojim sopstvenim procenama odnosa poetska akcija (politička akcija, nije prestao da ga preudešava, raspolažući kao znakom čiji je bio gospodar, isključujući ovaj ili onaj, idući dotle da poželi, 1935, da je »svaki pravi nadrealistički predmet mogao otpreve da se prepozna po jasnom znaku«¹⁶. Ali možda smo u stanju da vidimo ovde znak, tamo označavajuće? Jedan diskriminiše, ustanovljava, jeste posledica zakona, odluke; drugi predstavlja, zove, odgovara. Jedan označava konvencionalne jedinice, drugi simboliše želje. Međutim, jedan nije zamisliv bez drugog: bez reči jezika, nema izmena.

Posebnom interpelacijom, koju sam pokušala da analizujem, čini se da je prvi manifest istovremeno ustanovio znak i otvorio glavno označavajuće za više generacija koje su se, prolazeći pored promena, znaka, ali preuzimajući probe i ulog novog estetskog držanja, pozvale na ime.

(»Literature«, 39. oktobar 1980)

Prevod s francuskog: Gordana Stojković

NAPOMENE:

- 1 Preuzimam ove izraze od J. Péninoua (*Communication*, n° 15, str. 101).
- 2 M. Bonnet, »A. Breton. Naissance de l'aventure surréaliste«, VIII, J. Corti, 1975.
- 3 *Qu'est que le surréalisme?* str. 11. (Bruxelles 1934).
- 4 Podsetimo da je Du Bellayeva referencija središnja u prvom manifestu (v. *Man. du Surréal.*, *Idées*, str. 29). Ona, međutim, ostaje daleka, ali biće delotvornija u drugom manifestu: zaista, ako je Du Bellay branio novi poetski jezik protiv latinskog, on ga je branio takođe protiv govornog narodnog jezika i pristupa, dakle, u svom manifestu, strogim isključenjima.
- 5 *Manifeste*, str. 15-16 i 53.
- 6 *Isto*, str. 15.
- 7 *Isto*, str. 18.
- 8 *Isto*, str. 16.
- 9 *Isto*, str. 15.
- 10 *Isto*, str. 17: »taj junak čije su akcije i reakcije divno predviđene«.
- 11 G. Rosolatto, *La Relation d'Inconnu* (Guillimard, 1978).
- 12 Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, t. 2. 1958, str. 219.
- 13 *Manifeste*, str. 21.
- 14 *Isto*, str. 41.
- 15 V. »Entre des Médiums«, in *Les Pa Perdus*.
- 16 *Idr 14 Isto*, str. 41.
- 15 V. »Entre des Médiums«, in *Les Pas Perdus*.
- 16 »Conférence de Prague«, 1935, in *Position politique du surréalisme*. (Coll. Méditations, De-noël/Gontier), str. 126.